

XVI.

Miscellen.

Von

Dr. **M. Grunwald** in Hamburg.

Vgl. Bd. X, Heft 3.

Atheismus.

Vol. Fol. 83, f. 10^b. Kortholt an J. Brunsmann (Abschrift).

Kiel, 28. Dec. 1785.

. . . Atheismus occupat omnia, vel theoreticus vel practicus vel ex utroque coalescens. Regnat quoque nimis late apud nos plebis ignorantia, nec ita solícite, ut apud Reformatos, informationi studet catecheticae. Quid ergo mirum, etiam ante certamen victas dari manus, ab ineptis adeo et imperitis militibus! . . .

Fol. 75 f. 302^a. Gottlob Kranz (Rector des Elisabethgymn. zu Breslau) an Löscher.

23. Juni 1717.

Handelt von der Verfolgung eines „Atheus“.

262. Henry Klausing an Löscher.

Leipzig, 5. May 1725.

. . . Ew. Hochw. Magnificenz wollen ferner helfen sorgen, ob pro bono publico Academiae et Ecclesiae, den Naturalismum

und Atheismum zu hommen, könnte etwas effectuiert werden. . . Herr Ober-Rechnungs-Rath Schilling . . . mir bezeugete, dass er den vorigen Tag allhier in einer compagnie gewesen, da er sich hätte müssen wegbegeben, weil er die gottlosen und nach dieser Art eingerichten, gantz freyen resonements nicht länger mehr hätte mit anhören können.

Chr. Wolff.

Fol. 75 f. 180^b. Seckendorf an Löscher.

Magdeburg, 5. Nov. 1735.

. . . Dass H. D. Lange wieder das Wertheimische Bibelwerk in 4° edirt, findet viel approbation. Die Wolfische Art zu philosophiren, wird sonder Zweifel immer weiter um sich greifen, nachdem einige Höfe Geschmack daran finden. In unserer Nachbarschaft werden die Printzen darinnen sehr genau und gründlich unterwiesen. Dieses kommt von dem Hn. v. Keyserling her, der Gouverneur des Prinzens am Hof zu Petersburg ist und bey dem Hn. Wolfen sich eine geraume Zeit aufgehalten, auch . . seinen Printzen nach solcher Philosophie aufferzieht. Schlägt die Berlinische Commission, wie sehr zu vermuthen steht, auch zum Vorthail des Hn. Wolfen aus, so werden noch mehr auf seine Seite. So sehr ändern sich die Dinge in wenig Jahren! . . .

Ebda. f. 183^a.

19. Mai 1736.

. . . H. D. Lange ist zu Berlin zu unterschiedlichen Mahlen zur königl. Taffel gezogen worden. Er hat bey I. M. [Ihro Majestät] sich ausgesbeten, eine Reise dahin zu seines Leibes Besserung zu thun, welches Serenissimus nicht nur erlaubt, sondern dass er sie über Potsdam fürnehmen solle, zugleich erfordert hat. Eine Frucht davor könnte seyn, dass I. M. an die Theol. Fac. in Halle rescribirt, die Studd. Theol. aufs Gotteswort besser zu führen, und die philos. Fratzen (wie der terminus . . . lautet) lang zu lassen. Wolfii Philosophie gilt sehr an besagtem Hof. Etwa bekommt sie nun

einen Stoss, wenn davon I. M. gründlicher solten unterrichtet worden seyn. Jedoch ist animus mutabilis und kan die Scene bald wieder verändert werden.

Fol. 72 f. 197. Extrait de la lettre de Mons. de Kerstenbrock, Ministre du Duc regnant de Mecklebourg Sverin, au Conseiller de la Chambre des finances Nehmiz, daté Berlin le 25 d'Aout 1736.

. . . Les Theologiens ici procedent à la commission pour dire leurs sentimens des differens Philosophiques entre Messieurs Wolff et le Docteur Lange. Le Roi demanda l'autre jour de moi mon opinion sur les dites disputes. Je Lui repondis: Votre Majesté a infiniment plus bonne opinion de ma tres courte science, que je ne le merite. Je ne mesure mon entendement à resoudre un[e] question qui est philosophique et epineuse. Pour mettre la verité au jour j'attends avec impatience la discussion des Doctes, que Votre Majesté y voulût nommer. Cependant mon opinion est fort mince, que je conçois de Lange. Celui ci enflé d'une science scolastique, et d'une autre passion fut autre fois assez temeraire de s'elancer vers le Docteur Löscher, homme d'une profonde erudition et d'une probité reconnue, ayant l'approbation la plus generale, encore de ceux, comme je sai, qui sont éloignés de lui. Oui, dit le Roi, il a la mienne aussi, son sermon m'a edifié, et je juge le Lange beaucoup inferieur à la solidité de Löscher et à la penetration de Wolff . . .

Fol. 114 f. 338. Petrus Adolf Boysen an Chr. Wolf in Hamburg.

Halle, 9. Juni 1714.

. . . Fides enim Gundlingii valde vacillat, mihi ipsi aliquando confessus est, sua sententia eandem significationem voci Piltri, quam Trinitatis vocabulo inesse; Lis, quae ipsi cum D. Heineccio, et Prof. Wolfio intercedit, nondum composita est, cujus ego originem, et fata breviter jam recensebo, id quod pace Tua a me fieri, judico . . . (338^b) . . . maxime, cum publice pareret scriptum:

28*

Salebrae in Logica Gundlingii occurrentes, in quo de Gundlingio depexus dabatur. Cum autem hujus scripti utrumque Heinneccium, et Wolfium putaret Gundlingius esse, contra hosce Germanico scripto defensionem sui suscipiebat. . .

Ebda. f. 340^b.

20. März 1715.

. . . Wolffius noster, Vitebergam ad docendam mathesin evocatus ab academiae nutritoribus retentus fuit, auctusque est Consiliarii Regii dignitate, ac novis emolumentorum accessionibus. . .

f. 399^b. Henricus Braker an Chr. Wolf in Hamburg.

Flensburg, 21. Aug. 1723.

. . . als Joach. Lange in Halle neulich nach Wolfium Mathemat. das Rectorat überkommen, nicht nur, da er seine Oration gehalten, ein grausam Brummen und Murren unter den Studenten gewesen, sondern sollten auch selbige in grosser Menge auf öffentlicher Gassen, bis in die Nacht geschrien haben: Vivat Prorector Wolfius; pereat Lange! . . .

Malebranche.

Fol. 72, f. 223. Seckendorf an Mencker.

7. März 1683.

. . . Quod vero librum de Natura et gratia (cujus auctor Malebranche et Oratorii, nescio an presbyterum, aut aliud membrum, se nominet) attinet, cum pace Tua uti spero, ab eo excerpando abstinui. Neque auctor vobis esse velim, inserendi hunc tractatum Actis Vestris. Nam etsi intra relationis terminos steteritis, non carebitis tamen invidiâ, nec, si dicere liceat, conscientiae scrupulo quodam, si opiniones novas et periculosas consequentiis, quod ipse auctor non dissimulat, obnoxias, prurientibus juvenum praesertim animis offeratis. Eruditionem, acumen, explicandi facultatem nemo auctori abjudicabit. Sed fieri nequit, quin censuras et contradictiones plurimas excitaverit jam, aut mox exci-

taturus sit hic liber. Itaque tutius, rectiusque, ut mihi videtur, facturi estis, si exspectatis, dum aliquid contra eum edatur, id in tempora vestra ultro incurret, et si quid veneni his novitatibus inest (uti quidem inesse valde metuo) una cum antidoto honeste exhibebitur. Prostituerem etiam me in excerptanda materia, cujus notitia admodum levi tinctum me esse fateor. Scholasticae enim Theologiae non tantum, sed et Cartesianae Philosophiae (quae brevi ut apparet, Theologiae pallium induet) parum sum gnarus. Triginta anni sunt, cum Cartesiana quaedam legi, et à Lipsdorpio, qui tunc in aula Vinariensi versabatur, depraedicari audivi; sed sive ingenii culpa, sive negotiis obstrepentibus, parum me nova illa doctrina motum esse memini, et ab illo tempore studiis illis fere totus abstinui, neque nunc animum ad ea applicare vellem. Difficile etiam mihi fuisset terminos auctoris istius, ea qua par est, ἀκριβεία latine reddere. Nam e. g. lumière, plaisir, sentiment, aliud mihi significare ex auctoris hypothesi videntur, quam quod vi linguae sonant, ut de causa occasionali nihil dicam. Itaque Cartesianam quandam Nomenclaturam ad manus habere deberet, qui vertere aliquid aut excerptare vellet, quod intelligibile et planum esse posset. . . .

Cartesius.

Jac. Thomasius an Casp. Sagittarius.

Leipzig, 7. Jan. 1665.

Fol. 44 f. 10. . . . Quid de Quaestionibus duabus Tuis in mentem mihi veniat, adscribam, Tu boni consule. Animam hominis (ut principium Quo: hominem ipsum ut principium Quod,) causam esse efficientem Actionum moralium, rectissime sentis: verum hoc ad profligandam Quaestionem, quam initio libri II. Nicomach. tractat philosophus, nihil habet momenti magnopere. Lis erat: virtus moralis (per modum potentiae considerata) homini per naturam (tq. per principium proximum) insit, nec ne? h. e. ut clarius ac brevius loquar, sitne virtus moralis in primâ specie qualitatis, an secundâ? sitne habitus an potentia naturalis? Recte sic respondit Aristoteles, ut intelligere datur, locavisse eam sub primâ non sub

secundâ. Ut enim citharisando, ait, evadimus citharoedi, sic temperanter agendo temperantes, et ita de caeteris. Non satis recorder (neque iam vacat ipsum inspicere) an ni hâc totâ controversia ipse usurpaverit vocabulum causae efficientis, atque ad actiones habitum antecedentes accomodaverit. Interpretes ejus hoc fecisse non nego. Atque hinc natus videlicet Tibi est scrupulus, possitne actio, cum ea sit alias causae efficientes causalitas, ipsius quoque causae efficientis nomine censi? An non enim ita futurum est, inquis, ut viam hinc nobis aperiamus in infinitum? Mihi sic videbatur. Primo nulla nos cogit necessitas, ut hoc in negotio actiones vocemus causas efficientes habituum, praesertim si exemplo suo nobis Aristoteles hîc non praeivit. Possumus enim vocare principia (et ita feci Tab. VII. lin. 4), quo nomine non ignoras ipsas quoque singulares causarum causalitates posse comprehendere. Deinde, esto, appellentur causae efficientes, qui hanc phrasin defendere cupient, poterunt se fortasse à Tuâ objectione hunc in modum expedire. Dicent enim, actiones à se vocari causas efficientis non principales, sed instrumentales. Distinctionem autem causae efficientis in principalem et instrumentalem esse generis analogi, sic ut nobilissimum analogatum causa sit principalis. De quâ adeo solâ primario et praecipue intelligenda sit (uti postulat natura analogorum) non modò definitio, sed et quicquid proprietatis nomine venit, quale quid est sua cuique causae causalitas. Praeterea certum est, causalitatem esse quasi medio loco inter causam et effectum ejus interjectam, ut sit causâ posterior, effectû autem prior. Quamobrem si cum causâ compares, merebitur appellari effectum, sin cum effectû, causa. Atque hinc nova se detegit ambiguitas in vocabulo causae. Vox enim haec accipietur aut latè, uti causalitatem ipsam includat, aut strictè, ut excludat. Dicent ergo, cum actiones vocant causas efficientes habituum, latè se nomen causae usurpare, cum causae efficienti causalitatem dant actionem, strictè. Similis ambiguitas in vocem quoque effecti cadere potest, quae late sumpta includit causalitatem, stricte excludit. Quid si hoc etiam respondeant: quod actio dicitur esse causae efficientis causalitas, id ad eas tantum causas pertinere, quae agunt per actionem non immanentem sed transeuntem, quaeque extra se

relinquit effectum. Sane in talibus solis licebit accurate semper distinguere et quidem realiter causalitatem hinc ab effectu, illinc a causa v. g. ἐνέργειαν sutoris hinc a calceo, illinc a sutore. In immanentibus actionibus id minus feliciter procedet. Ecce enim, propono tibi hominem beatum, cujus beatitudo consistit ἐν τῇ ἐνέργειᾳ κατ' ἀρετὴν. Ἐνέργεια illa est haud dubie actio: nec negare licet efficientem ejus causam esse hominem, vel ut secure loquar, animam ejus. Sequitur ergo, ut illa ἐνέργεια sit illius animae effectus. Et est utique effectus, sed immanens (saltem de quibusdam negari hoc non poterit.) Jam si ad immanentes quoque effectus trahere hoc volumus, ut ab eis realiter distinguatur causalitas causae, comminiscenda nobis erit intermedia quaedam actio, per quam causa efficiens producat hanc ἐνέργειαν, et ita denuo patebit in infinitum processus. Nam si, quam dixi, ἐνέργεια recte statuit effectus causae, quid ni et illa actio quae ad ἐνέργειαν producendam scil. requirit, pari jure queat effectus vocari? Ergo ad hunc effectum nova causalitate opus fuerit, et sic in infinitum. Quod si ergo actionem aliquam patimur simul esse (variatio tantum concipiendi modo) et effectum et causalitatem: quid vetabit, similiter in eandem conjungere nomen et causae et causalitatis, si scil. ad alium effectum, quem post se relinquit, referatur. Omitto de Deo, ejusque actionibus hic dcere. Satis enim vel ex iis quae dixi, vides opinor, quibus rationibus scrupulum eximere tibi possint, qui actiones, virtutum causas appellaverunt efficientes. In quo si Tibi nondum est satisfactum, reliquum est, ut voce principii potius, quam efficientis causae utendum in hoc negotio nolis existimemus.

Venio ad alteram quaestionem, in qua mihi videor satis clare, quid sentiam aperuiss. Tab. VI lin. 10 et seqq. Erunt autem quae ibi de prudentia et sapientia disseruntur, conferenda cum Tab. XXIX. Sunt praeterea, hoc ut addam, ea de re plures omnino quam Tu numeras sententiae Quas fuit cum ita digerendas putarem: Quaeritur, quid nomine virtutis optimae ac perfectissimae intellexerit Aristoteles in definitione Summi Boni? Hic a variis varie respondetur. Quidam enia definitionem: illam exaudiunt de Beatitudine

eamque quasi cum Metaphysica confundit, Scientiam Reflexivam cum Recta.

Liber primus de Princ. totus occupatur in metaphysicis, admixtis nonnullis ad Logicam pertinentibus. Articulo 45 proponit Perceptionis Clarae et Distinctae Definitiones, quae utrum bene sint traditae, in tuo Intellectu experiri poteris, praesertim si conferas Definitionem Notionis Distinctae in Hamburgiensi Logica lib. 1 c. ult. § 4 traditam. Nosti Logicam fundari in Experientia Interna, de qua Logica Hamburgensis lib. 4 c. 4 § 9, quam etiam Cartesius magni facit, dum initium spei a Dubitationibus emergendi collocat in hac Propositione Ego cogito. Sensus Perceptionem posse Claram esse simulque Confusam concedo, verbi gratia Clara Visio fit, ubi multi Radii ab Objecto Pupillam intrant eadem tamen confusa est in senis oculo, si perspicillo suo careat. At Intellectus perceptionem sufficit distinctam esse. Est autem talis, si partes a se invicem sint satis discretæ. Nequunt autem secunda et tertia mentis operationes distinctae esse, nisi compositae notiones sint distinctae. Nam Protonoema, sive simplex notio nec confusa, nec distincta est. Cartesius quidem ubique inculcat cognitionem distinctam, sed saepe parum auxilii ad eam adfert, dum populariter, aut negliger loquitur potius, quam accurate. Quomodo autem potest demonstratio distincta et evidens esse, si resolvi in simplices consequentias omnes nequeat, si primæ ejus sumptiones non sint in numero. Vide Logicae Hamburg. lib. 3 c. 24 § 3.

Cartesius lib. 1 princip. artic. 47 promittit se enumeraturum omnes simplices Notiones, ex quibus Cogitationes nostrae componuntur, sed aliud promittit, aliud praestat. Proponit enim hac occasione quasi Categorias quasdam, sive Rerum summa Genera, simulque importune admiscet, Modos considerandi, et multa alia perplexa. Tandem artic. 49 huc evadit, ut Propositionem Indemonstrabilem et Entibus vere existentibus excludat, quippe quae nec Res, nec Rei Modus sit, sed Veritas quaedam aeterna, quae tamen in mente nostra sedem habeat.

Atat omnis Propositio si vel Topica, et Verisimilis tantum sit, est Mentis Operatio, et Ens vere in Mente inhaerens, à Mente modaliter diversa. Quid opus est hæc Catechresi uti, ut Axioma

Veritas aeterna dicatur, quod rectius Veritatis aeternae diceretur, ut lib. 1 Princip. articul. 75 loquitur, quamvis id huic loco non conveniat.

Ne taedio me et lectorem ulteriore afficiam, propono Meam divisionem, in qua non puto me multum discrepare a Cartesii sententia, quem puto meditationibus defessum incuriose admodum hosce tres articulos scripsisse.

Ens vel Finitum est vel Infinitum, sive Independens.

Finitum vel Substantia, vel Inhaerentia.

Substantia vel Corporea sive Materialis, vel Intellectualis sive Cogitativa.

Inhaerentiarum alia Corporeae Substantiae inest, ut Superficies, Linea, Figura, Situs, Motus, Tactus, Ictus; alia Mentali sive Cogitativae, ut Notio, Propositio, sive Enuntiatio, et Dianoea sive Ratiocinatio sive Consequentia; alia utrique, ut Ordo.

Quod ego Inhaerentiam, id Cartesius cum Lombardistis Modum, aut Modum Entis appellat. Saepissime etiam Modum pro specie ponit, ut cum dicit Modos cogitandi vel Cogitationis Modos, id est Species Cogitationis, ut artic. 17, 32, 53, 65; Modos percipiendi, volendi, artic. 48 et 32 i. e. Species Perceptionis et Volitionis. Tertio Modum cogitandi, et Modum sub quo concipimus dicens, intelligit Ens Rationis, vel Ens, quod a se ipso secundum Rationem diversum est, artic. 55 et 57, exempli gratia Duratio differt secundum Rationem ab Ente durante, estque vel Permanens Duratio, vel Successiva. Illa realiter idem est cum Ente Permanente, haec cum ente successivo, videlicet motu. Hinc Tempus est motus, quatenus metitur alios Motus.

Operationem Intellectus nobiscum agnoscit Cartesius, artic. 32.

Id vero intolerabile est, quod Affirmationem et Negationem vult esse modos volendi, i. e. Species Volitionis art. 32.

Haec omnia eo, ne patiaris te ab Hamburgensi Logica abduci, quae in tribus Mentis Operationibus superstructa est.

Ut autem videas, quos fructus pariat hic contemptus Logicae in Cartesii sectatoribus, dum semper claram et distinctam Perceptionem jactant, eme tibi, vel fac ut Magistra tua emat duos hosce libellos, Johannis Raei Clavem Philosophiae naturalis in 4°;

Danielis Listorpii Specimina Philosophiae Cartesianae in 4°, uterque apud Elzevirios nuper excusus. Cartesius lib. 2 Princ. pro More suo e prioribus demonstrari ait tertiam Naturae legem, artic. 41 et 42 (quam ego ut Hypothesin tamen admitterem, licet demonstrationem nullam videam) et hinc porro deduci regulas motus, quarum deductionem tamen relinquit industriae lectorum. Duo autem isti scriptores septem istas regulas prolixè demonstrant. Prior, qui Professor Leidensis, quasi clam et modeste a pagina 112 ad paginam 119. Alter audacter et expresse a pagina 39 ad paginam 55. Uterque ita, ut demonstrandi peritis ostendant, se ignorare, quid sit demonstrare. Si non placet utrumque emere, ematur posterior, qui multa habet de Vita Cartesii et alia rudera hinc inde collecta et transcripta. Est juvenis ingeniosus, sed nimis festinans. Ego puto e me demonstrare posse, quartam Regulam esse falsam. Sed abrumpere stylum urgor, tempore exclusus. Tu quaeso duas Cartesii Epistolas, quas Serenissima Princeps tibi communicavit, descriptas mihi trans mitte, ut eo melius studiis tuis et aliorum consulere, et subvenire possim. Simulque significa, quousque in Cartesio progressi sitis, numquid jam librum secundum de Principiis attigeritis, item, utrum adsint vobis Machinae, quibus Cartesii Hypotheses confirmentur. Item quis apud vos Matheseos professionem sustineat. Vale. Dabam Hamburgi Die 23 Martii anno 1655.

Tuus

Joachimus Jungius Med. D.

Fol. 96. f. 12.

Si qui sunt et nostris Auditoribus qui novam illam et miram stellam Ceti eâ, quâ docuj, methodo invenire non potuerunt, praesertim ob continua fere nubium impedimenta, illi hodie vel tribus sequentibus diebus ab hora vesp. septimâ ad decimam, quamprimum serenitatis aliquid animadverterint, in aedibus meis adsint, ut me praesente spectaculo hoc fruantur, quod non vulgo sed doctis et doctrinae cupidis ostenditur. Nec enim perfecta serenitas hoc coeli statu exspectari debet, cum verendum sit ne stella, quae jam ultra 14 dies spectandam se in coelo, quantum in se est,

exhibuit, interea decrescat, aut omnino evanescat, quae ante triduum, spectata secundae magnitudinis sidera aemulabatur. P. P. d. 27. Decemb. 1647.

Joach. Jungius D.
Gymn. Rector.

22. Praestso Viro.

Dn. Wolfg. Matthaeo Chytraeo, philosophiae magistro dignissimo,
amico perdilecto Leipzig.

. . Conovius discipulus meus nunquam fuit, . . . si quid de rebus meis novit, id habet a praeceptore suo Sigfrido Thomae, qui jam in patriâ suâ Frisiâ trans-Eidorensi vivit, sedulus hactenus philosophiae cultor . . . Paucos jam facio philosophos, quia consuetudo ista pennaes vexandi eripit nobis discipulos, antequam solidi quid in philosophia didicerint. Accedunt hic satis notae aliae causae, quas referre, longum foret. Ut ad te redeam, quomodo philosophemata mea inter vos in verba . . . (?) juratos, defensurus sis, tunc arbitrari potero, ubi, quantum ex disputationum mearum lectione profeceris, quid in iis probes, vel improbes, cognoro, item utrum studia tua ad philosophicam aliquam Professionem, an Ecclesiastae munus adspirent. Valerianus, qui Vacui demonstrationem (?) coram rege Poloniae atque suam exhibuit, fur fuit alieni inventi, nec tamen demonstravit. Parsilla Tubi, quae vacua videtur esse, materiâ subtili Cartesii, sine aethereâ substantiâ referta est. Experimenti primus auctor Torricellus, Galilaei discipulus, et successor. Reliqua ex Robervallii epistolâ, et Mersenni Tomo 3° observat. Physico-mathematicarum cognoscas. Vale. Hamburgi datum Martii d. 17. A. C. 1655.

Joachim Jungius D.

f. 42. Joh. Mollero.

S. P. . . . Glassius mihi quoque literas a te recte tradidit, verum ille narrabat te miro Arabicae linguae amore flagrare, eamque ob causam Dn. Golia valde familiarem esse . . . Miror cum multi in Analyticâ Geometrica Cartesii occupentur, multi de opere Metaphysica depugnent pauci adeo Physicam ejus attingunt. Attigit jam nuper Raejus vester . . . Hamb. 17. Jan.

108. Jungius' Berufung als Professor der Ethik u. Mathem. nach Rostock d. 21. Oct. 1623, seine Antwort vom 25. Oct. und seine Berufung nach Helmstedt d. 4. Dec. 1629.

24. Praestantiss. Viro Dn. M. Wolfgango Matthaeo Chytraeo, amico meo, Lipsiam.

. . . Scribebam istam Logicam, ut Rector Scholae classicae ob artas, de quib. cum Visitorib. conveneram hypotheses. . . .

Logica est scientia reflexiva et ut alia doctrina reflexiva ipsa supponit directam. Antequam adolescens discat regulas, de syllogismis, multos jam ante fecit syllogismos. Hamb. 28. April 1655.

Fol. 113 f. 19. Joh. Vagelius an Schermer.

Hamburg, 4. Dec. 1684.

. . . Jungius in scribendâ Logicâ secutus est Dn. Scholarcharum voluntatem simul, et veritatem Aristotelicam illi voluerunt scribi, ita ut, quod Rameae continerent, neque id in eâ desideraretur. Spectavit praeterea discipulorum captum Kirchmanno assuefactorum. Suum solius genium suntus si esset, de Notionibus solis fortasse primo in libro egisset. Praedicabilium et Praedicamentorum in doctrinâ permulta desideravit. . . .
